

Наталія Євстігнєєва
(м. Київ)

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РІЗНОРІВНЕВОГО ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІТЬ

У контексті гуманістичної спрямованості української сучасної педагогіки вищої школи, професійна підготовка майбутніх учителів здійснюється згідно ідеям самоцінності людської особистості, передбачає розробку проблем суб'єктного самовдосконалення студентів і має на меті формування самосвідомості особистості майбутнього вчителя.

Визнання особистісно зорієнтованого підходу за домінуючий у вихованні і навчанні потребує відповідних засобів, прийомів, методичних рекомендацій, тобто науково-практичного пошуку, націленого на створення такої системи підготовки, яка б допомогла майбутньому вчителю в його самовираженні та ефективному самовдосконаленні. Одним із таких засобів передова педагогічна думка вважає терапевтичний підхід до організації системи освіти - зокрема, використовує метод експресивного залучення особистості до спілкування з музичним мистецтвом. Суть даного методу полягає в тому, що індивід отримує певну систему знань, умінь і навичок, які дозволять йому використати музичне мистецтво експресивно. Використати музичне мистецтво експресивно – означає виразити свої внутрішні переживання та почуття через посередництво музичних форм і звуків. Для цього необхідні навички рефлексивного усвідомлення власного внутрішнього світу та повноцінний досвід спілкування з музикою. Вказаним завданням, на наш погляд, у значній мірі сприятимуть: 1) формування установки майбутнього вчителя на саме експресивне використання музичного мистецтва; 2) актуалізація знань, умінь та навичок майбутніх

учителів у галузі психодіагностики та психокорекції; 3) інтеграція теоретичних знань з музичної психології, естетики, мистецтвознавства, культурології; 4) практична організація різнохарактерного досвіду спілкування студентів з музикою у вигляді музично-комунікативного тренінгу; 5) оволодіння алгоритмом експресивного використання мистецтва звуків.

Завданням пропонованої статті є визначення терміну “поліфункціональність музичного мистецтва”; виокремлення та розгляд окремих функцій, що виконує музика в житті суспільства; розкриття особливостей музичного впливу на ієрархічно підпорядковані рівні існування людини, що разом складає суттєвий теоретичний аспект знань, необхідних для експресивного залучення майбутніх учителів до спілкування з музикою.

Вивчення людської особистості сучасними гуманітарними науками здійснюється на ієрархічно залежних рівнях існування: біологічному, психологічному, соціальному. На біологічному рівні людина розглядається як природна істота, тут увага акцентується на характері протікання органічних процесів гомеостазу. Психологічний рівень вивчає психічні функції, процеси, стани індивіда. На цьому рівні людина виступає як живий суб’єкт. На соціальному рівні індивід проявляється як особистість, тобто суб’єкт суспільних відносин, якому притаманні специфічні риси характеру, особливості поведінки, певне життєве кредо.

Музичне мистецтво, за словами Б.М.Теплова, є своєрідним комплексним подразником, який викликає цілісну реакцію всього організму людини, починаючи від психофізіологічного рівня існування і закінчуючи емоційно-естетичним і духовним (іншими словами впливає на біологічний, психічний та соціальний рівні) [4]. Перцептивна реакція організму, що виникає на звуки музики як енергетичний збудник, примушує всі органи та системи працювати в певному ритмі, і є початковим відгуком на звуковий потік. Емоційно-естетична реакція призводить до активізації свідомих та підсвідомих психічних процесів, сприяє післядії музичних вражень, призводить до якісних змін у структурі

особистості, таким чином детермінуючи поведінку і стиль життя людини взагалі.

На думку А. Юсфіна, музика існує всюди, всюди проникає, її не можливо знищити, контролювати у глобальному функціонуванні, вона не піддається управлінню своїм життям [5]. Усі соціальні та індивідуальні акти людства існують "під музику" - від народження окремої людини до зникнення цілих цивілізацій. Науковець розглядає музичне мистецтво в контексті глобальної екології людини і виділяє такі типи діяння музики:

1. Індикаторні - ті, що констатують стан людини та соціуму. (Так, ще у Древньому Китаї вважали короткий, загасаючий звук ознакою заклопотаності і зажуреності; сповнене прикрас та розмірене звучання - ознакою здоров'я та задоволення нації і т.п.).
2. Каталітичні - коли музика безпосередньо не приймає участі у життєвих процесах, але виступає у ролі наглядча різноманітних трансформацій індивідів і оточення.
3. Ініціюючі - акустичні, інформаційні, естетичні, польові - у випадку, коли музичне мистецтво безпосередньо приймає участь у формуванні або у руйнуванні людини і оточення.

На основі виділених можливостей мистецтва звуків, А. Юсфін пропонує наступну класифікацію його функцій:

- соціалізуюча;
- релаксаційна;
- музика як фактор трудотерапії;
- засіб індикації стану;
- інструмент контактного або дистантного управління увагою;
- засіб невербальної комунікації;
- музика як помічник у боротьбі з шумом, загальною аудіозасміченістю планети;
- пряма або посередня зброя;

- феномен підсилення (послаблення) фізичних сил і інтелектуальних здібностей людини;
- джерело додаткової енергетики;
- співучасник та засіб виявлення істини;
- фактор "амуротерапії" на всіх етапах і рівнях спілкування;
- засіб самопізнання - відкриття у людині та соціумі раніш невідомих глибинних духовних структур;
- універсальний інструмент зв'язку із космосом та формування "космічного відчуття" [5].

Наведена класифікація враховує два протилежні типи музичного впливу - творчий та руйнівний, а також у центр ставить людську особистість, що є своєрідним проявом "терапевтичного" підходу до визначення поліфункціональності музики. Наступні класифікації висувають "мистецтвознавчий" підхід, тобто такий, який ставить у центр саме мистецтво і розглядає більш позитивне діяння музики на особистість і суспільство. Негативним вважається лише вплив малоцінної в естетичному відношенні популярної музики.

У класифікації Ю.Б. Борєва полягає теза про те, що музика, як різновид мистецтва, "повчає, розважаючи" завдяки естетичній насолоді, яку отримує індивід у процесі спілкування з ним, при чому відбувається: 1) виховний вплив; 2) інформування; 3) пізнання; 4) передання досвіду; 5) аналіз стану світу; 6) передбачання; 7) навіювання [1].

Термін "поліфункціональність" перекладається з грецької як багаточисельна функція. По відношенню до музичного мистецтва можна визначити "поліфункціональність" як поєднання різноманітних функцій, обов'язків, ролей, які виконує музика в життєдіяльності людини і суспільства.

Визначаючи поліфункціональність музики, дослідники виокремлюють наступні функції: пізнавальну, оцінювальну, визначальну, комунікативну (Рудницька О.П.); ідейно-політичну, виховну, пізнавально-дидактичну, комунікативну, моральну, естетичну та ін. (Ліхачев Б.Т.); прикладну (К.Бюхер,

Л.С.Виготський); суспільно-перетворюючу, утішливо-компенсаторну, пізнавально-евристичну, художньо-концептуальну, предбачаючу, інформаційно-комунікативну, виховну, функцію навіювання, естетичну, гедоністичну (Борев Ю.Б.), катарсичну (Аристотель, Л.С.Виготський); світоглядну (Діденко В.Ф.)

Такий різнобічний вплив на людину зумовлений, насамперед, специфічністю природи музичного мистецтва та засобів його виразності: звуковій суті, інтонаційності, ритмічності, процесуальності, синкретичності, емоційно-раціональній суті, доступності для людського сприйняття та ін. (Б.В. Асаф'єв, Е. Курт, Л.А. Мазель, В.В. Медушевський) з одного боку, а з другого, особливостями сприйняття людини: асоціативністю, комунікативністю, діалогічністю, взаємозв'язком свідомого і підсвідомого, творчою активністю, сінестезією, ідентифікацією внутрішнього стану людини з характером музичного образу, аперцепцією, стереотипністю і т.д. (Л.С. Виготський, О.Г. Костюк, О.П. Рудницька, М.А. Смірнов, Б.М. Теплов).

Активний, “нав'язливий” характер музики забезпечується акустичними особливостями звукового потоку. Музична форма існує як процес, розгортається у часі та через близькість музичних інтонацій з психоемоційними станами та завдяки здатності нервової системи “засвоювати” музичні ритми, сприймається людиною. Властивість сприймати музику – це вроджена внутрішня якість кожної людини, так як у ній закладено здатність до руху, слух, емоційність, інтелект (Е.Віллемс, В.Д. Остроменський).

Далі розглянемо детальніше окремі функції музичного мистецтва. З огляду на те, що музика історично виникла як елемент супроводу трудової діяльності людини, пластичних жестів, рухів, мови, вона й до цього часу виконує **прикладні функції**: супроводжує обряди, колективні трудові акції, танцювальні рухи, розваги, драматичні дії у театрі, кіно і таке ін. Можливість прикладного застосування музики пояснюється існуванням комітатної (супроводжуючої) форми сприйняття музики, що дозволяє поєднувати слухання музики з іншими видами діяльності [3]. У такий спосіб, сприйняття

музики реципієнтом відбувається опосередковано, шляхом дії на неусвідомлену сферу психіки.

Крім ілюстративного навантаження, музика несе також ще й психогігієнічне – створює сприятливий фон, покращує настрій та емоційний тонус, знижує втому та підвищує працездатність. Подібна дія зумовлена здатністю нервової системи засвоювати музичні ритми, внаслідок чого фізіологічні та психічні процеси організму стають більш оптимальними (А.Л. Гольдварг, В.К. Ліпінський, М.Р. Могендович, Р.П. Повілейко): активізується інтелектуальна діяльність, створюється атмосфера психологічного комфорту, за словами А.Л. Готсдинера, це свідомство більш адекватного пристосування індивіда до впливу довкілля.

Певні зразки музичного мистецтва викликають у людині релаксаційний стан або стан концертної псевдопасивності (Г. Лозанов), ознакою якого є психофізіологічне розслаблення. З.Фрейд вважав, що саме ілюзії композитора, що вирують у музиці, занурюють слухача у легкий наркоз, який на деякий час відсуває життєві негаразди і забезпечує відпочинок для відновлення сили. Описана функція називається **релаксаційною**.

Релаксаційна функція обумовлює **функцію навіювання** або **сугестивну функцію**. Навіювання – особлива форма психічного впливу на людину, яка викликає певні почуття , ідеї або уявлення виключно шляхом вказівки на їх появу, а не шляхом логічного міркування (В.А. Бакієв). Так як навіювання особливо ефективно на фоні релаксаційного стану (Й. Шульц), то музика може бути ідеальним “гіпнотизером”, який передає реципієнту власні емоції, крім того, підсилює або відповідно послаблює приховані у підсвідомості емоції (Pontvik). Вчені доводять, що керувати сприйняттям музики можливо завдяки існуванню у підсвідомості кожного загальних для всіх людей архетипів колективного підсвідомого, які еквівалентні музичним формам (А. Лісс, А.В. Торопова). Сугестивна дія музики обумовлена емоційною насиченістю, інтонаційною різноманітністю, енергетичною активністю, а також первісними витоками музичних та життєвих емоцій, в основі чого полягає можливість

моделювання справжніх емоцій музичними (В.В. Медушевський). Наприклад, цю особливість музики здавна використовували військові, коли необхідно було надихнути солдат на перемогу - музики грали на духових та ударних інструментах бадьорі, патріотичні пісні і твори, сповнені висхідних інтонацій, оптимістичного характеру. До речі, моделювання емоцій – одне із найголовніших завдань мистецтва музики (Л.С. Виготський, Б.М. Теплов, Б.А. Асаф'єв).

Даруючи людині яскраву палітру емоційних спалахів та затухань, музика приносить насолоду, задоволення людині, іншими словами, виконує **гедоністичну функцію**. Ще у 18 столітті І. Кант стверджував, що сприйняття мистецтва вирізняється безкорисливістю, незацікавленістю у результаті, природо відповідністю, тим, що надає задоволення без розуміння причин (Кант І.). Так, існування гедоністичної функції музичного мистецтва підкреслює самоцінність людського буття, є зразком гуманістичного ставлення до людства взагалі. Видатний французький естетик М. Дюфрен визнавав музику здатною у духовній сфері особистості відновити гармонію, втрачену у реальності (**компенсаторна функція**). Таким чином, музика компенсує ті емоції, яких людина не зазнає у житті, але до яких прагне. Це гармонізує та збагачує її внутрішній світ.

Але не тільки доповнювати недостатні переживання, а й рятувати від пригнічення шляхом катарсису (Аристотель) – призначення музики. **Катарсична функція** характеризується виникненням сильного переживання, яке відчуває людина у процесі спілкування з мистецтвом, під час чого відбувається “самоспалення” негативних емоцій. За висловом Л.С.Виготського, це є ознакою очищення душі [2].

Вищезгадані функції, завдяки тому, що діють на підсвідомі процеси людського буття, характеризують об'єктивний, безпосередній вплив, незалежний від волі, освіти, ступеня свідомості людини. Доказом цьому є результати дослідів у галузі психофізіології, що підтверджують зміну

почуттєво-емоційних реакцій та нервового стану реципієнта під час музичної перцепції.

Найсильніша дія музики проявляється на рівні емоційно - естетичного сприйняття особистості і відповідає психологічному рівню існування індивіда [4]. На підсвідомий відгук накладається свідоме розуміння. Мистецтво, перефразуючи А.С. Пушкіна, “скорочує нам досвіди швидкоплинного життя”: воно дозволяє пережити і спостерігати багато чужих життів як своє та збагатитися досвідом інших людей, засвоїти його, зробити фактом свого життя. **Естетична функція** є специфічною для мистецтва взагалі, музики зокрема, і виступає у вигляді формування естетичних смаків, потреб, здібностей особистості. Є ціннісним орієнтиром людини у світі, поштовхом до пробудження творчих починань, стимулом для бажання жити і творити за законами краси, що виключає насильство примусових стимулів людської діяльності [1;3]. Поруч з естетичною стоїть **виховна функція**, яка вказує на можливість пролонгованої дії музики на формування певних якостей та рис характеру особистості. Створені за допомогою музики міцні системи нервових слідів позитивно діють на формування думок, почуттів, вчинків на протязі багатьох років. (М.П. Блінова). Виховний потенціал музики традиційно використовується як засіб педагогіки, тому, що естетичні емоції, які виникають у процесі спілкування з музикою, опосередкованим шляхом спонукають особистість до здійснення майбутньої дії, тобто формують певну установку на майбутнє сьогодні (Л.С. Виготський). Узагальнюючи, підкреслимо, що музичне мистецтво формує емоційно – образний досвід людини, передає історично різноманітний, концентрований і конденсований досвід певної епохи та ідеалів композитора і це дозволяє індивіду напрацювати власні установки та ціннісне ставлення до типових життєвих обставин; сприяє соціалізації особистості через ствердження естетичних цінностей (Боряв Юзвік).

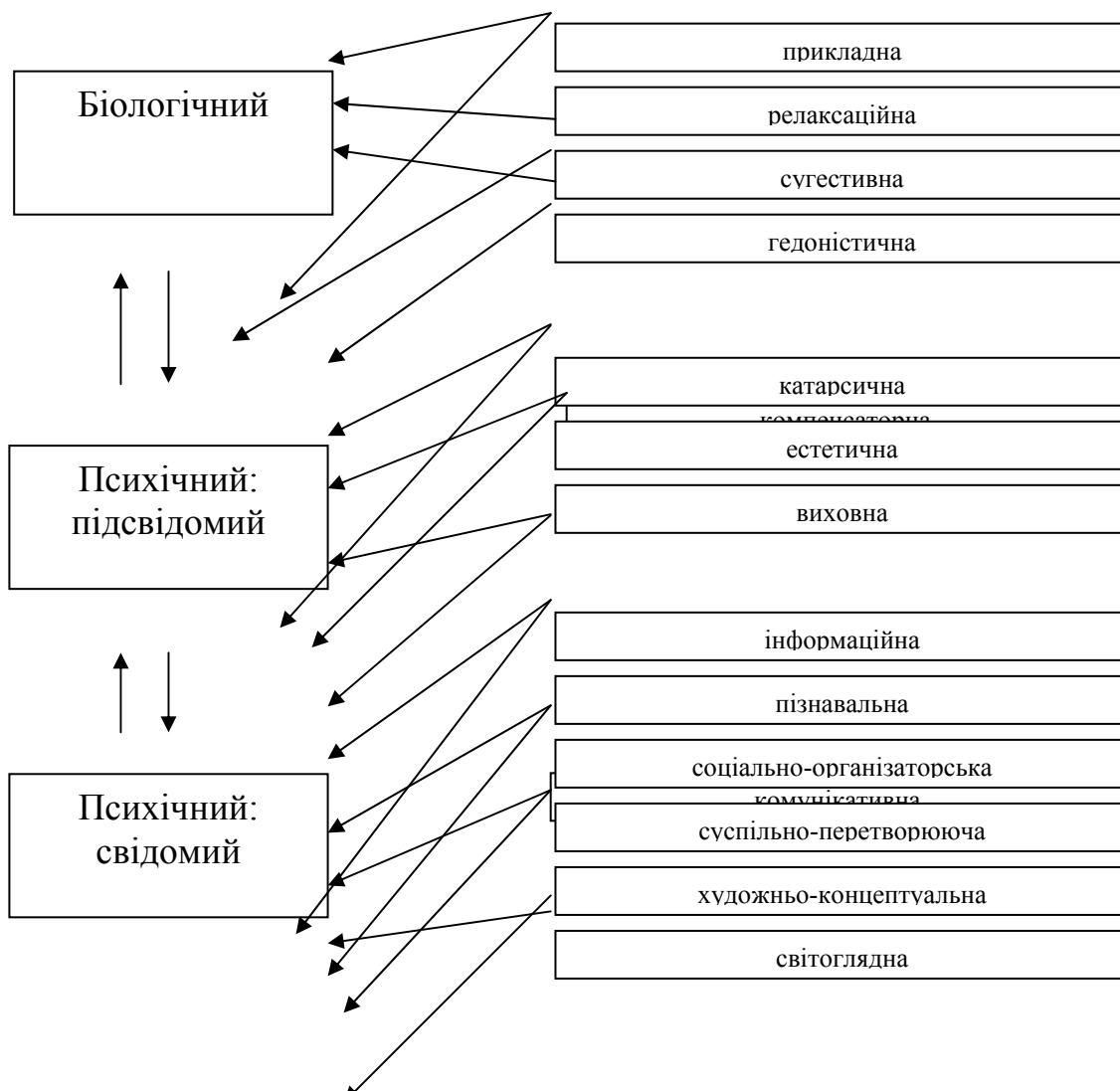
Естетична функція мистецтва базується на діалогічній природі музичних творів. Спираючись на ідеї Столовича Л.Н., варто відмітити, що музика як різновид мистецтва, є “спілкуванням в його самоцінності” (Столович Л.Н.). Так, як художній образ – це образна модель реального суб’єкту, йому

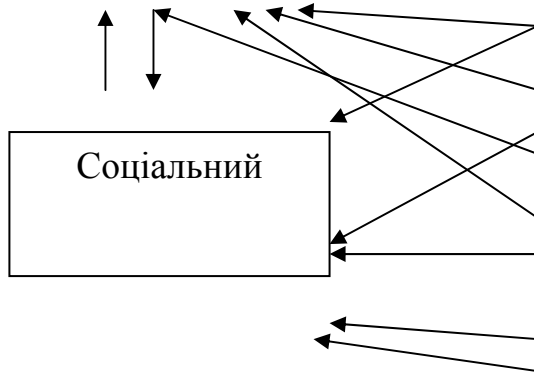
притаманна своєрідна активність, свідомість та самосвідомість (Каган М.С.). **Комунікативна функція** музики існує у вигляді взаємодії індивіда та музичного твору, під час якої у загальному вигляді відтворюються різноманітні ситуації міжособистісного спілкування. Така взаємодія вимагає від людини певних зусиль, досвіду та знань, інакше повноцінна дія мистецтва не проявиться (Л.С. Виготський), тому що інформація музичного твору певним чином закодована. **Інформаційна функція** (інформаційно – евристична) існує поруч із **пізнавальною** і разом є підґрунтям для таких соціальних функцій як **соціально – організаторська, суспільно – перетворююча, художньо – концептуальна та світоглядна.**

Графічно зобразити поліфункціональний вплив музичного мистецтва на рівні організації існування індивіду можна таким чином:

Рівні існування індивіда

Функції музики

Визначення поняття поліфункціональності музики як детермінанти різнорівневого впливу на особистість призводить до усвідомлення майбутнім учителем можливостей музичного мистецтва щодо ролі у життєдіяльності людського суспільства, що є теоретичною засадою підготовки до його експресивного використання.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Борев Ю.Б. Эстетика. – 4-е изд. доп. – М.: Политиздат, 1988. – 496 с.
2. Выготский Л.С. Психология искусства. – Ростов н/Д: Феникс, 1998. – 480 с.
3. Костюк Г.С. О многообразии форм музыкального восприятия // Тезисы докладов к 3-му Всесоюзному съезду психологов. – Т.2. – М., 1973 – С. 99.
4. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. – М., Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1947. – 335 с.

5. Юсфин А. Музыка и проблемы глобальной экологии человека // Советская музыка, № 8 – М., 1990, – С.10.

In the article proposed the music art poly functionality is considered as a determinant of the thorough influence on a person as well as theoretical aspect of the future teacher training for expressive usage of music.

